

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Een tunnel in een waterput (Tielt, W.-VI.): een vluchtroute uit de Eerste Wereldoorlog?

Eindverslag van een toevalsvondst

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

Een tunnel in een waterput (Tielt, W.-Vl.): een vluchtroute uit de Eerste Wereldoorlog? Eindverslag van een toevalsvondst

REEKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 356

AUTEURS

Marc Dewilde, Franky Wyffels (+) & Sam De Decker

JAAR VAN UITGAVE

2025

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed, Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency, Scientific Institution of the Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Peter De Wilde

OMSLAGILLUSTRATIE

Binnenzicht op de tunnel, die uitmondt in de waterput.
Copyright Onroerend Erfgoed

agentschap Onroerend Erfgoed
Koning Albert II-laan 15 bus 236
1210 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroerenderfgoed.be
www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.
This work is licensed under the Free Open Data Licence v.1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal-licentie. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

<https://doi.org/10.55465/MZKL6025>
ISSN 1371-4678
D/2025/3241/096

EEN TUNNEL IN EEN WATERPUT
(TIELT, W.-VL.): EEN VLUCHTROUTE
UIT DE EERSTE WERELDOORLOG?

Eindverslag van een toevalsvondst

MARC DEWILDE, FRANKY WYFFELS (+) & SAM DE DECKER

INHOUD

1	ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PROJECT	5
2	INLEIDING.....	6
3	DE ONDERZOEKSOPDRACHT, WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN HET ONDERZOEK.....	8
4	AANPAK VERDER ONDERZOEK, ONDERZOEKSVRAGEN EN POTENTIEEL VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK	8
5	DE CONTEXT.....	9
5.1	LANDSCHAPPELIJKE CONTEXT.....	9
5.2	HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE CONTEXT.....	9
6	BESCHRIJVING VAN DE SITE	12
6.1	SPOREN EN STRUCTUREN	12
6.1.1	WATERPUT, SCHACHT EN TUNNEL	12
6.1.2	CITERNES	16
6.2	INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE.....	16
7	SAMENVATTING.....	18
8	BIBLIOGRAFIE	18
9	BIJLAGEN	19
9.1	LIJST VAN FIGUREN	19
9.2	LIJST VAN PLANNEN EN KAARTEN.....	19
9.3	LIJST VAN FOTO'S.....	20

1 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PROJECT

Tielt – Nieuwstraat 7

Projectcode	2018J289
Naam en erkenningsnummer erkende archeoloog	Agentschap Onroerend Erfgoed (OE) OE/ERK/Archeoloog/2015/00001
Veldwerkleider	Marc Dewilde
Locatiegegevens van het onderzochte gebied	
Provincie	West-Vlaanderen
Gemeente	Tielt
Deelgemeente	
Adres	Nieuwstraat 7
Toponiem	
Bounding box in Lambertcoördinaten (EPSG:31370)	Punt 1: x: 76909,56 m; y: 188226,31 m Punt 2: x: 76922,16 m; y: 188241,97 m
Kadastrale informatie	Tielt, 1° Afd., Sie K, 729f2
Toevalsvondst	
Datum vondst	16 oktober 2017
Datum melding	16 oktober 2017
Dossiernummer	ID 211
CAI	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/993245
Begin- en einddatum veldwerk	17-18 oktober 2017
Oppervlakte van het onderzoeksgebied	20 m ²

Terreinwerk	Marc Dewilde (archeoloog, veldwerkleider) Franky Wyffels (+) Norbert Clarysse (vrijwilliger)
Opmetingen en aanmaak kaartmateriaal	Franky Wyffels (+)
Tekenwerk en plannen	Franky Wyffels (+) Sylvia Mazereel
Fotografie terrein en vondsten	Franky Wyffels (+)
Rapportage	Marc Dewilde Franky Wyffels (+) Sam De Decker
Lay-out	Sylvia Mazereel

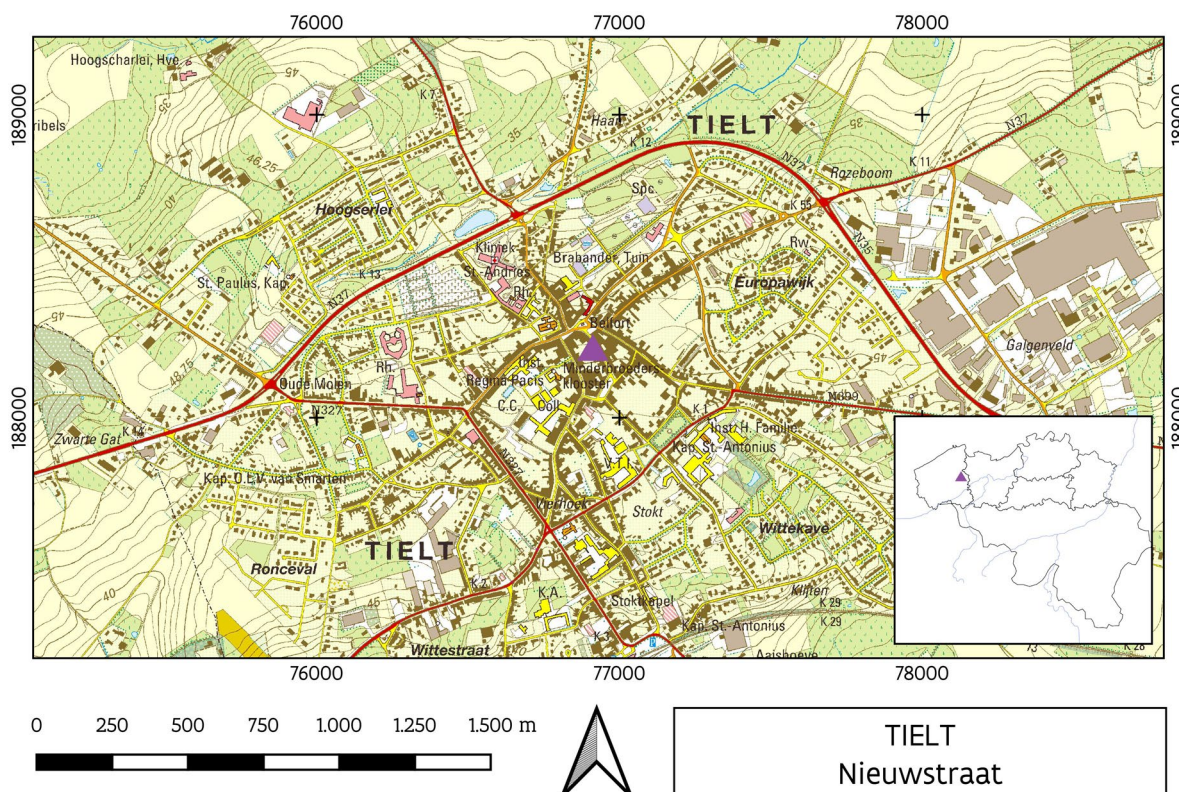

2 INLEIDING

Bij verbouwingswerken aan een beschermd pand¹ in de Nieuwstraat 7 in Tielstelde de aannemer vast dat zich in de waterput een bakstenen structuur bevond, die functioneel niet verklaard kon worden. Omdat er een vermoeden was dat de aangetroffen structuur een historische of archeologische betekenis had, besloot architect Ellen Vertommen (Pluspuntarchitectuur) op 16 oktober 2017 een toevalsvondst te melden bij het agentschap Onroerend Erfgoed.

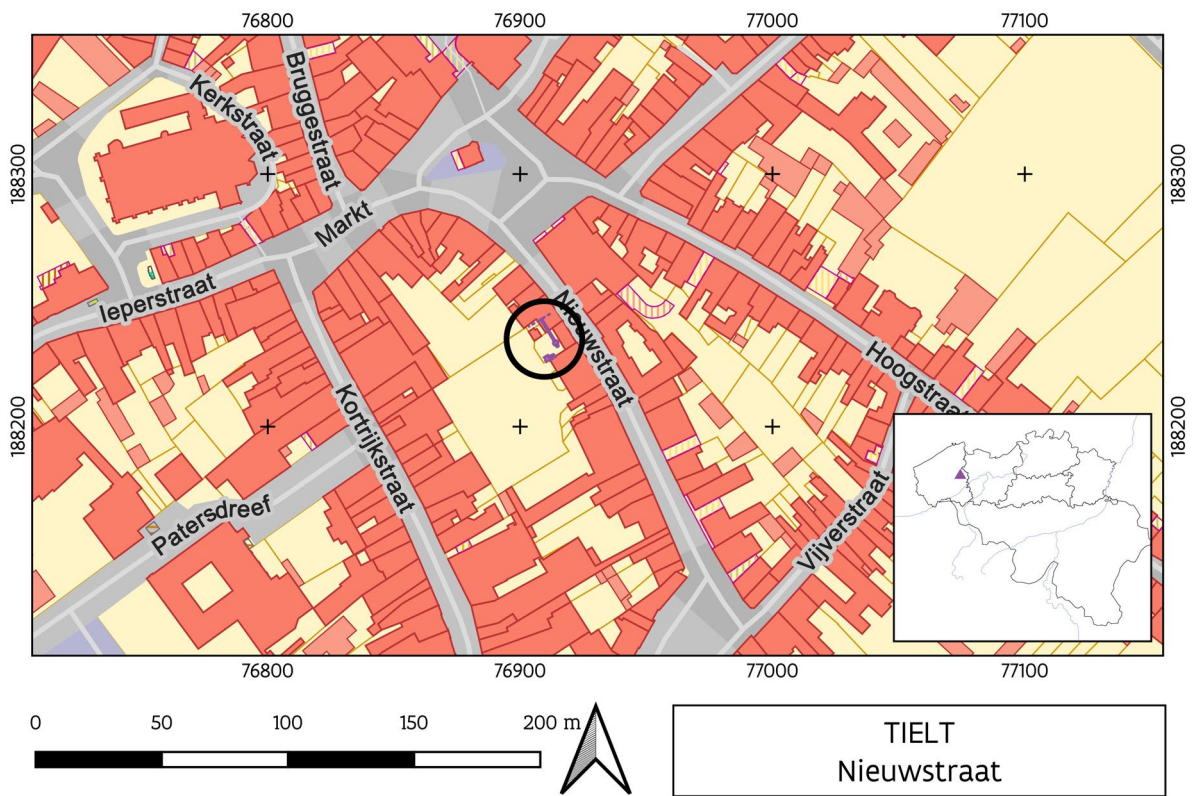
Het agentschap Onroerend Erfgoed evalueerde de toevalsvondst op 17 oktober 2017 en ging meteen over tot een beperkte terreinregistratie. Deze kon de dag nadien al afgerond worden, met dank aan Hilde Willems die toegang gaf tot haar eigendom en het onderzoek optimaal faciliteerde.

De uitgewerkte resultaten van het archeologisch onderzoek, de verdere verwerking van de onderzoeksgegevens en de interpretatie van de site binnen de ruimere historische context vormen het onderwerp van dit eindverslag.

Figuur 1: Aanduiding van het plangebied op de topografische kaart. ©Digitaal Vlaanderen.

¹ Het "herenhuis in classicistische stijl" werd op 23/12/1986 beschermd als monument: Inventaris Onroerend Erfgoed 2025b.

Figuur 2: Aanduiding van het plangebied op het GRB. © Digitaal Vlaanderen.

Figuur 3: Sferbeeld van de toegang tot de tunnel, vanuit de waterput. © Agentschap Onroerend Erfgoed.

3 DE ONDERZOEKSOPDRACHT, WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN HET ONDERZOEK

Een toevalsvondst moet steeds op korte termijn behandeld te worden. Hierdoor beperkt de onderzoeksopdracht zich tot het evalueren van het bodemarchief en het *ex situ* bewaren van mogelijk archeologisch materiaal dat dreigt vernietigd te worden. Binnen de context van een toevalsvondst kan een voorafgaandelijk bureauonderzoek niet plaatsvinden. Dit bureauonderzoek dat de landschappelijke, bodemkundige, historische en archeologische voorkennis van de vindplaats verzamelt, is noodzakelijkerwijze na het terreinonderzoek gebeurd; de resultaten zijn in dit eindverslag opgenomen.

De archeologische terreinregistratie werd uitgevoerd op dinsdag 17 en woensdag 18 oktober 2017, door het agentschap Onroerend Erfgoed: Marc Dewilde (archeoloog) was veldwerkleider en werd bijgestaan door Franky Wyffels (+) (technisch assistent) en Norbert Clarisse (vrijwilliger). Het onderzoek beperkte zich tot het verkennen, opmeten en fotograferen van de aanwezige structuren: een gemetste tunnel die in verbinding stond met een waterput en twee bakstenen citernes met tongewelf. Alle registraties werden uitgevoerd conform de bepalingen van de Code Goede Praktijk, versie 4.

4 AANPAK VERDER ONDERZOEK, ONDERZOEKSVRAGEN EN POTENTIEEL VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK

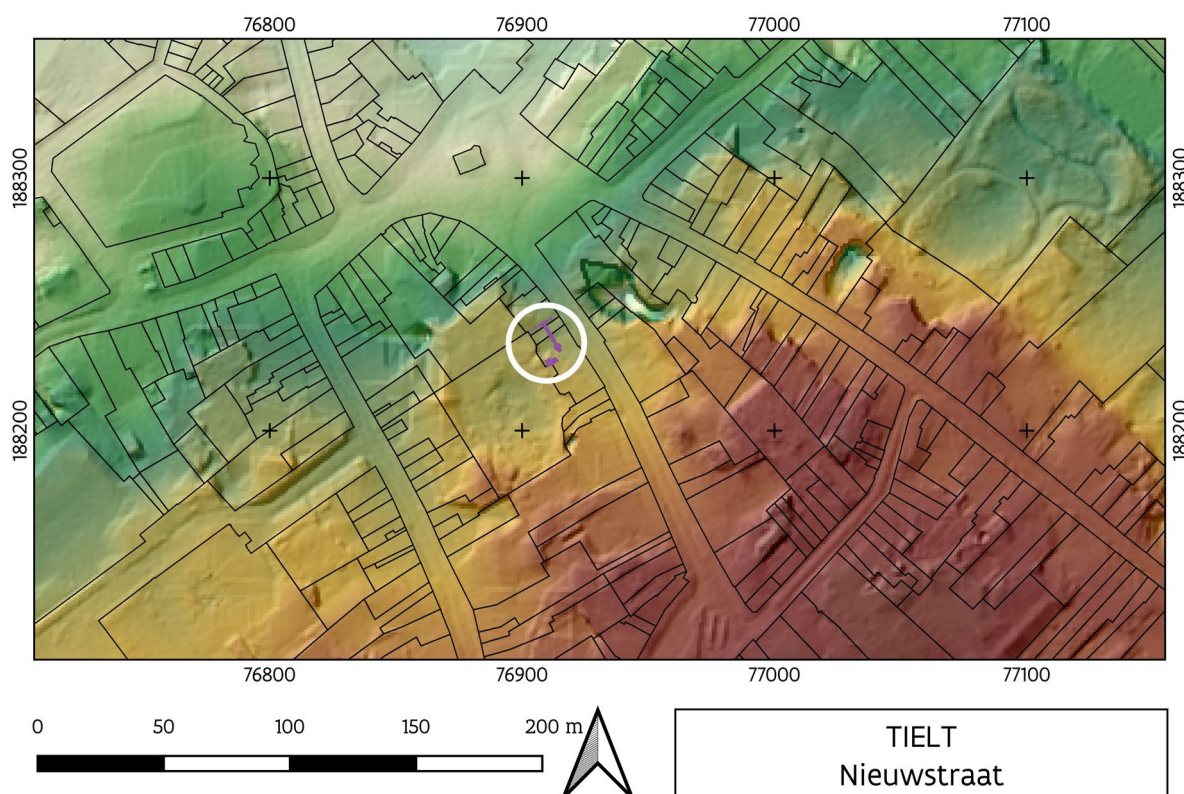
Tijdens het terreinonderzoek werden geen stalen en vondsten verzameld of vondstnummers uitgereikt, waardoor een vondstverwerking niet aan de orde is. Evenmin werden spoornummers toegekend: de tunnel, de schacht, de waterput en de twee citernes/beerputten werden als één structuur in hun geheel opgemeten. Het verder onderzoek beperkt zich dan ook tot de omschrijving en analyse van de geregistreerde structuren en hun de ruimtelijke samenhang, en een koppeling aan historische data. Voor dit laatste werd contact opgenomen met Jan Vandermeulen, een lokaal vorser die zeer vertrouwd is met de geschiedenis van Tielt tijdens de Eerste Wereldoorlog. Ook werd een *second opinion* gevraagd aan Simon Verdegem (BAAC Vlaanderen), waarvoor oprechte dank.

5 DE CONTEXT

5.1 LANDSCHAPPELIJKE CONTEXT

Volgens het Digitaal Hoogtebestand Vlaanderen bevindt het plangebied zich op een hoogte van 46m TAW. De Nieuwstraat en het perceel waarop de toevalsvondst betrekking heeft, hellen af naar het noorden, in de richting van de Poekebeek. De Markt heeft een hoogte van ca. 43m TAW. Op de bodemkaart van België staat het plangebied gekarteerd als OB (Bebouwde zone). Volgens de geologische kaart bestaat de ondergrond uit grijsgroene klei die behoort tot het Lid van Pittem.

Figuur 4: Digitaal Hoogtebestand en GRB, met aanduiding van de vondstlocatie. © Digitaal Vlaanderen.

5.2 HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE CONTEXT

De Nieuwstraat bevindt zich in het stadscentrum van Tielts, ongeveer 100m ten zuiden van de Markt en het belfort. Het centrum van Tielts is vastgesteld als Archeologische Zone.

Verspreide Romeinse vondsten in het centrum van Tielts suggereren een Romeinse occupatie, maar hierover zijn geen nadere data gekend. Pas in de volle middeleeuwen verschijnt Tielts voor het eerst in de bronnen (1105 – ‘villa que dicitur Tiletum’). In de loop van de middeleeuwen groeide Tielts uit tot een bloeiende handels- en ambachtsplaats in het hart van het graafschap Vlaanderen. Sommige bronnen vermelden dat de stad ooit voorzien was van muren en omgrachting, maar hiervan werden nooit sporen aangetroffen².

Voor deze toevalsvondst is het echter vooral de recentere geschiedenis van Tielts die van belang is. De toevalsvondst werd aangetroffen op een koer aan de achterzijde van een statig herenhuis in de Nieuwstraat 7. Deze woning werd in 1769 gebouwd door Pierre Delcambe, griffier van de

² Inventaris Onroerend Erfgoed 2025; Billiet *et al.* 2009, 36-42.

heerlijkheden Tielt-ten-Hove en Hulswalle. Het perceel waarop het huis gebouwd werd, maakte voorheen deel uit van het 'Gruythof', een groot domein in de Nieuwstraat waar in de 17de eeuw een kleine gemeenschap van Minderbroeders was gevestigd³. Van het oude kloostergebouw zijn voor zover gekend geen sporen bewaard.

Nadat Pierre Delcambe (1729-1819) het perceel verwierf, bouwde hij er een herenwoning in een eerder strakke en geometrische bouwstijl die in die periode populair was, de zogenaamde classicistische barok. Volgens de kadasterplannen werd het hoofdvolume aan beide zijden geflankeerd door symmetrische bijgebouwen – enkele het rechtse en meest noordelijke bijgebouw is vandaag nog als (weliswaar sterk verbouwd) volume herkenbaar (Figuur 7)⁴. Vermoedelijk bevond zich ter hoogte van het rechtse bijgebouw in de 18de eeuw een (koets)poort met aanhorigheden, die uitgaaf op de achterliggende koer.

In 1794 werd de woning korte tijd ingericht als hoofdkwartier van het Oostenrijkse leger, waar keizer Frans II overnachtte tijdens de inspectie van zijn troepen tijdens de oorlog met Frankrijk. Vermoedelijk was dit niet tot tevredenheid van eigenaar Delcambe, die zich nadien immers uitte als Fransgezind: tijdens de Franse Republiek werd hij aangesteld als vrederechter van het kanton Tielt en onder het Eerste Keizerrijk schopte hij het zelfs tot voorzitter van dit kanton⁵.

In de loop van de 19de eeuw onderging de woning enkele eerder beperkte wijzingen. Volgens het bouwhistorisch onderzoek dat werd uitgevoerd in kader van de restauratie, werd het pand in 1906 aangekocht door dr. Paul Loosveldt en Emiel De Sutter. De Sutter bouwde een nieuw huis aan de zuidzijde van de herenwoning, waarbij het linkse bijgebouw werd gesloopt. Loosveldt betrok het oude woonhuis en breidde in 1909 het rechtse bijgebouw naar achter uit⁶.

In de zomer van 1914 barstte de Eerste Wereldoorlog in alle hevigheid los. Duitse troepen vielen het neutrale België binnen en trokken westwaarts, maar ondervonden meer tegenstand dan verwacht. Wat een korte en snelle militaire operatie moest worden (de zgn. *Blitzkrieg*) verzandde na enkele maanden in een uitzichtloze loopgravenoorlog. Het front stagneerde aan de IJzer en in de heuvels rond leper, en gedurende bijna vier jaar kon geen van de strijdende partijen een doorbraak forceren⁷.

In oktober 1914 beslisten de Duitsers om het militaire commando van het Vierde Leger (het AOK of *Armee Ober Kommando IV*) onder te brengen in de stad Tielt: buiten het bereik van de vijandelijke artillerie aan het front, maar zeer centraal en strategisch gelegen, mede omwille van de goede wegen- en spoorweginfrastructuur⁸. Aanvankelijk was het de bedoeling dat dit een tijdelijk hoofdkwartier zou zijn; het verloop van de oorlog besliste evenwel anders en Tielt bleef tot het einde van oorlog het oppercommando van het Vierde Leger huisvesten⁹.

Het AOK IV in Tielt was niet alleen het militaire hoofdkwartier dat de Duitse operaties aan het westfront coördineerde, maar nam ook het bestuur waar van het *Etappengebied Belgien*, een omvangrijk gebied dat samenviel met het achterland van het front en waarin de bevoorrading, de verpleging en de uitrusting van de troepen centraal stonden. De bureaus van het burgerlijk bestuur van dit *Etappengebied* waren in Gent gevestigd, maar het bevel lag bij het hoofdkwartier in Tielt¹⁰. Dit stond tijdens de eerste jaren van de oorlog onder leiding van hertog Albrecht von Württemberg, die op 1 maart 1917 werd vervangen door generaal Sixt von Armin.

³ Inventaris Onroerend Erfgoed 2025b; Pluspuntarchitectuur 2013, 6.

⁴ Pluspuntarchitectuur 2013, 10.

⁵ Inventaris Onroerend Erfgoed 2025b.

⁶ Pluspuntarchitectuur 2013, 12.

⁷ De Vos *et al.* 2014.

⁸ Vandermeulen 2008, 7.

⁹ Tussen mei en november 1917 werd een deel van de bureaus van het AOK IV tijdelijk verplaatst naar Kortrijk, maar de zetel zou in Tielt blijven. Vandermeulen 2008, 5.

¹⁰ De Vos *et al.* 2014, 389.

De beslissing om Tielt in te richten als hoofdkwartier van het AOK IV had een vergaande impact op het stadje, dat in het begin van de oorlog ongeveer 12.000 inwoners telde. Niet alleen bestond het hoofdkwartier zelf uit ongeveer 500 personen en een veertigtal afdelingen die over Tielt werden verspreid¹¹, ook werd de stad ingericht om te voorzien in de dagelijkse opvang van 3.500 tot 5.000 frontsoldaten¹². Hiertoe werden heel wat gebouwen geconfisqueerd en ingericht als kantoor, verpleeginstelling of ontspanningsruimte¹³, werden tal van versterkingen, versperringen en bunkers gebouwd, werd een modern elektriciteit- en telefonienetwerk uitgerold, en werd de bestaande wegen- en spoorweginfrastructuur grondig uitgebouwd. Heel wat lokale handelszaken moesten sluiten en ook het sociale leven in Tielt onderging ingrijpende wijzigingen, onder meer door sterke bewegingsbeperkingen van de lokale bevolking¹⁴.

De staf van het oppercommando werd geïnstalleerd op twee locaties in het centrum van Tielt. Een eerste locatie bevond zich rond de residentie van opperbevelhebber hertog Albrecht von Württemberg¹⁵ in de Hoogstraat 26, het geconfisqueerde herenhuis van schepenen Colle¹⁶. In de aanpalende panden werd de *Intendantur* geïnstalleerd: het centraal bureau voor aankoop, opeising en distributie van alle goederen voor het Vierde Leger. In de loop van de oorlog kreeg de statige 19de-eeuwse woning heel wat hoogwaardigheidsbekleders over de vloer, waaronder *Kaiser Wilhelm* van Duitsland, de koningen van Saksen, Beieren en Württemberg en de bekende generaals Ludendorff en Hindenburg. In de tuin van de woning bevond zich een grote bunker, die in 2003 werd afgebroken¹⁷.

Het Duitse leger confisqueerde daarnaast ook de statige herenwoning in de Nieuwstraat 7 om een deel van de staf van het AOK IV onder te brengen. De Duitsers beslisten om de woningenrij tussen nrs. 7 en nr. 21 in te richten als één groot kantoor, waarbij alle tussenliggende panden met elkaar verbonden werden¹⁸. Alle deuren werden dicht gemetst, behalve de deuren van nrs. 17 en 7. In nr. 17 werd het perscentrum gehuisvest, van waaruit alle communicatie over de militaire campagnes aan het westelijk front gecoördineerd werd. In nr. 7 werd dan weer het kaartenkabinet ondergebracht en werd een grote maquette van het front gebouwd, op schaal 1/20.000. Het kantoormeubilair werd vervaardigd en geleverd door de firma De Coene uit Kortrijk¹⁹. Het was precies in dit zenuwcentrum dat de plannen werden uitgewerkt van de eerste gasaanval met chloorgas (Steenstraete, april 1915) en de inzet van de vlammenwerper (juli 1915); het was ook in deze kantoren dat het Duitse opperbevel in 1917 een nieuw verdedigingssysteem uitwerkte met vier opeenvolgende bunkerlinies (de *Flandern-stellung*), wat later een enorme menselijke tol eiste van de geallieerde legers²⁰.

Ook in de achterliggende tuin van de woningen in de Nieuwstraat werd een grote bunker gebouwd waar de staf kon schuilen. Net als in de Hoogstraat werd de bunker recent gesloopt, zonder documentatie²¹. Volgens een mondelinge bron was die bunker ongeveer 8 m op 5 m groot en was er slechts één ingang. Het dak van de bunker stak ongeveer één meter uit boven het maaiveld²².

Het hoofdkwartier van de Duitse troepen aan het westelijke front bleef gedurende de ganse oorlog gehuisvest in Tielt; na hevige Franse bombardementen trokken de Duitsers zich in oktober 1918 terug.

¹¹ Vandermeulen 2010, 295.

¹² Billiet *et al.* 2009, 247.

¹³ Inventaris Onroerend Erfgoed 2025.

¹⁴ Vandermeulen 2008, 6.

¹⁵ Vandermeulen 1978; Vandermeulen 2008, 36.

¹⁶ Inventaris Onroerend Erfgoed 2025a.

¹⁷ Vandermeulen 2008, 36.

¹⁸ Vandermeulen 2008, 44.

¹⁹ Inventaris Onroerend Erfgoed 2025b.

²⁰ Vandermeulen 2008, 44-48.

²¹ De bunker zou gesloopt zijn in 1998. Vandermeulen 2008, 44-48.

²² Mondelinge mededeling Jan Vermeulen.

6 BESCHRIJVING VAN DE SITE

6.1 SPOREN EN STRUCTUREN

De structuren werden aangetroffen op een koer aan de achterzijde van een bijgebouw van de herenwoning in de Nieuwstraat nr. 7 (Figuur 7). Dit bijgebouw behoort structureel tot de herenwoning en bevatte mogelijk in oorsprong een poort met doorgang voor koetsen.

6.1.1 Waterput, schacht en tunnel

Op de binnenkoer aan de achterzijde van de woning de Nieuwstraat 7 bevond zich een metalen putdeksel dat toegang geeft tot een grote bakstenen waterput. Deze waterput heeft een diameter van 1,76 m, wanden van 23 cm dik (één steenlengte) en is gemetst met roodbruine baksteen van 22 à 23 x 11 x 5 cm. In de noordmuur van het hoofgebouw zijn dezelfde bakstenen geconstateerd, wat suggereert dat waterput en woonhuis eenzelfde datering kunnen hebben.

De waterput bevond zich aanvankelijk op de achterkoer, los van het oorspronkelijk volume van het herenhuis, en is pas later overbouwd bij de uitbreiding van het bijgebouw. Dit bijgebouw werd deels over de waterput heen gebouwd; hiervoor werd de bovenzijde van de waterput dichtgemaakt met een bakstenen koepel en werd een zware ontlastingsboog opgetrokken om de druk van de bovenliggende nieuwe muur op te vangen (Figuur 6). Daarnaast werden ook een hardstenen latei en een metalen balk ingewerkt, om de druk van een haakse muur op te vangen. In de koepel werd een putdeksel geplaatst met een handpomp (Figuur 5).

Figuur 5: De achtergevel van het bijgebouw, met pomp en putdeksel van de waterput. © Agentschap Onroerend Erfgoed.

Figuur 6: Binnenzicht van de waterput – de boog correspondeert met de muur van de gevel van het bijgebouw. © Agentschap Onroerend Erfgoed

Figuur 7: Algemeen grondplan met aanduiding van de ronde waterput met aanpalende schacht en gang. Ook de citernes zijn aangeduid, ten zuidwesten van de waterput. De originele 18de-eeuwse contour van de herenwoning is in groen aangeduid, in paars is de vermoedelijke basisvorm van het bijgebouw aan de straat aangeduid (actuele garage).
© Agentschap Onroerend Erfgoed.

Bij de verbouwingen aan de woning kwam echter een tweede putdeksel aan het licht, ongeveer een meter verderop, aan de binnenzijde van het bijgebouw. Onder dit deksel bevond zich een smalle verticale schacht, die 0,77 m op 0,65 m meet aan de binnenzijde en een diepte heeft van 3,9 m. Twee van de wanden van deze schacht werden gevormd door bestaand metselwerk, namelijk (1) de wand van de bestaande bakstenen waterput aan de noordwestzijde, en (2) de buitenmuur van het bestaande bijgebouw aan de noordoostelijke zijde (Figuur 12). De twee andere wanden van de schacht hadden

een wanddikte van 12 cm en stonden niet in verband met de andere twee muren. Ook valt op dat de muur van de bestaande woning onderschoord is: de muur van de woning reikt tot een diepte van ca. anderhalve meter, daaronder bevonden zich bakstenen die later geplaatst zijn. Al deze elementen maakten duidelijk dat deze schacht een latere toevoeging is.

Figuur 8: De doorgang tussen de verticale schacht en de waterput.
© Agentschap Onroerend Erfgoed.

Figuur 9: De oversteek van de waterput en de toegang tot de tunnel.
© Agentschap Onroerend Erfgoed.

Figuur 10: Binnenzicht op de tunnel.
© Agentschap Onroerend Erfgoed.

Op de bodem van de verticale schacht bleek de noordwestelijke wand doorbroken en bevindt er zich een grote opening van ca. 2m30 hoog en 65 cm breed. Doordat dit de wand is van de waterput, geeft deze opening direct uit in de waterput. De opening was door de bakstenen wand gekapt, maar proper afgewerkt.

Op het moment van de terreinregistratie bevond het waterpeil in de waterput zich op ongeveer 9 m ten opzichte van de binnenkoer, wat overeen stemt met ongeveer 5 m ten opzichte van de doorbraak door de muur.

Figuur 11: Bovenaanzicht op de metalen dragers in de waterput en de doorgang naar de schacht. © Agentschap Onroerend Erfgoed.

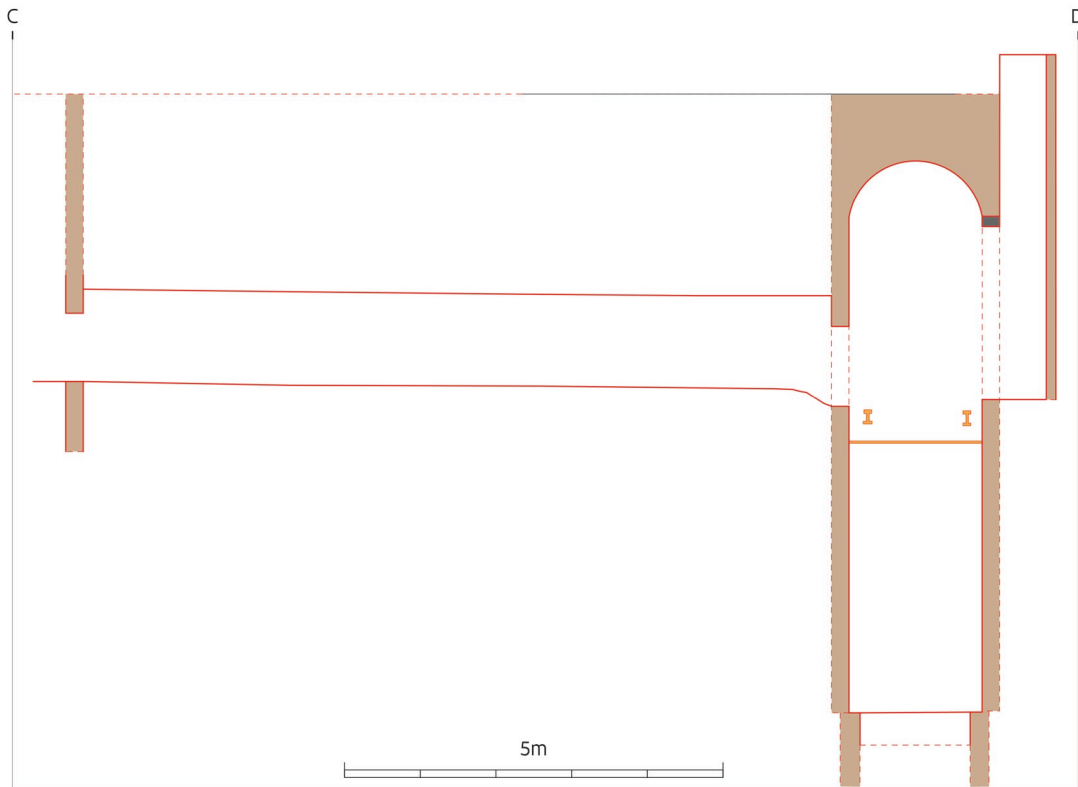
Figuur 12: Bovenaanzicht op de verticale schacht.
© Agentschap Onroerend Erfgoed.

Aan de overzijde van de waterput, tegenover de doorbraakopening van de verticale schacht, bevond zich een opening van 1 m hoog en 40 cm breed, die verbinding gaf tot een gemetste tunnel met een tongewelf. De opening was uitgekapt, maar netjes afgewerkt. De tunnel was 9,7 m lang, 1,21 m hoog

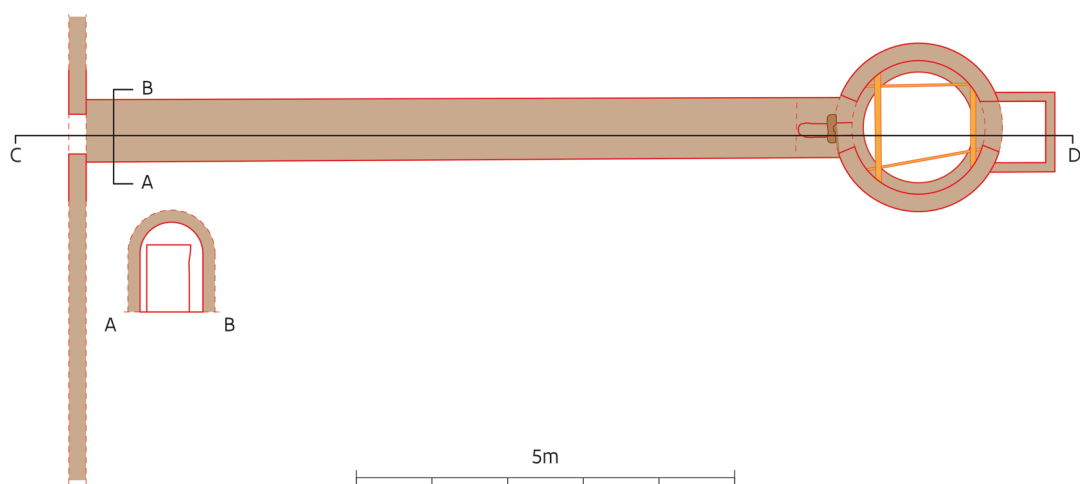

en 84 cm breed. Aan de basis was de tunnel smaller dan aan de aanzet van het tongewelf. De wanden waren gekaleid, de vloer opgebouwd uit bakstenen van 22 x 10,5 x 9 cm. Het tracé van deze tunnel is noordwestelijk, parallel met de achtergevels van de woningen in de Nieuwstraat. Op het einde van de tunnel bevond zich een doorgang van 88 cm hoog en 55 cm breed; deze gaf vermoedelijk toegang tot de kelder van nr. 5, maar was posterieur dicht gemetst.

In de waterput zelf zijn ter hoogte van de twee openingen dwarse twee stevige ijzeren balken met een I-profiel (18 op 6cm) aangebracht; zij steunen op hun beurt haaks op twee andere metalen staven die in de wanden van de waterput zijn bevestigd. Over deze ijzeren balken kunnen planken gelegd worden, die een verbinding toelaten tussen de verticale schacht en de tunnel.

Figuur 13: Doorsnede CD van de waterput, schacht en tunnel. © Agentschap Onroerend Erfgoed.

Figuur 14: Grondplan van de waterput, schacht en tunnel en doorsnede AB van de tunnel. © Agentschap Onroerend Erfgoed.

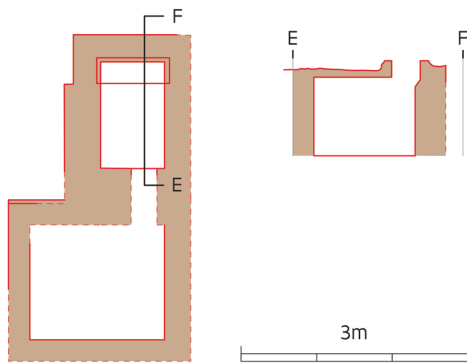

6.1.2 Citernes

Tijdens de terreinevaluatie die volgde op de toevalsvondst, werd enkele meters ten zuiden van de waterput en schacht nog een putdeksel aangetroffen. Deze opening bleek verbinding te geven tot twee gemetste citernes, die haaks aansluiten en verbonden zijn met elkaar. De meest westelijke put meet 1 m op 1,25 m, de oostelijke put meet 1,3 op 1,4 m. Beide putten hebben een tongewelf en bakstenen wanden van ca. 1,2 m hoog. Beide putten horen bij de woning, maar het is niet duidelijk in welke fase ze precies gebouwd werden.

Figuur 15: de grootste (zuidwestelijke) van de beide citernes, met doorgang naar de andere constructie. © Agentschap Onroerend Erfgoed

Figuur 16: Grondplan (links) en doorsnede (rechts) van de citernes. © Agentschap Onroerend Erfgoed.

6.2 INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

Tijdens de restauratiewerken in 2017 werd een smalle verticale schacht aangetroffen, die via een oudere waterput verbonden bleek met een bakstenen tunnel. Verder bleken ook twee citernes aanwezig.

De waterput en de citernes behoren tot de klassieke voorzieningen van een herenhuis in een historische stad. Beide bevonden zich op het erf of de koer van de statige woning en dateren wellicht uit de 18de eeuw. Uit het onderzoek bleek dat een bijgebouw op een gegeven moment naar achter werd uitgebreid, deels over de waterput. De waterput werd hierbij voorzien van een koepel en een spaarboog, die de druk van de bovenliggende nieuwe achtergevel moest opvangen. Daarnaast werd ook een haakse muur gebouwd, die ter hoogte van de waterput werd ondersteund door een metalen

ligger en een brede latei in blauwe hardsteen. Het bouwhistorisch onderzoek situeert de uitbreiding van het bijgebouw en de bouw van beide muren rond 1909.

De verticale schacht die naast de waterput werd aangetroffen, is op basis van het metselwerk duidelijk jonger dan de waterput en dan de aanpalende muur, de (nieuwe) achtergevel van het bijgebouw. De opening van de verticale schacht is doorheen de wand van de waterput gekapt. Hierbij valt op dat deze opening erg hoog is en aanzet onder de hardstenen latei die de dwarsmuur ondersteunt. Op basis van de beschikbare data kan de bouw van deze schacht gedateerd worden na 1909.

De metalen liggers (I-profielen) in de waterput, die de verbinding vormen tussen de verticale schacht en de tunnel, zijn aangebracht met de bedoeling om de waterput over te steken en de tunnel te verbinden met de schacht. Dergelijke metalen balken werden geproduceerd vanaf het midden van de 19de eeuw en dateren dus van een latere fase dan de bouw van de herenwoning in 1769. Ze lijken van hetzelfde type als de metalen balk die verwerkt is in de koepel van de waterput, en die op basis van het bouwhistorisch onderzoek in het begin van de 20ste eeuw is gedateerd.

Wat betreft de tunnel kan niet volledig uitgesloten worden dat dit geen fors uitgevallen toevoer is van regenwater, waardoor de waterput een nevenfunctie zou hebben als citerne. De opvallend grote afmetingen van de waterput sluiten dit niet uit. Ook is de vloer van de tunnel opgebouwd uit bakstenen met een gelijkaardig formaat als de stenen die gebruikt zijn voor de bouw van de woning en waterput (al kan dit ook recuperatie zijn) en is de opening die de verbinding vormt tussen tunnel en waterput dermate proper afgewerkt dat niet geheel zeker is of die opening wel achteraf gekapt is. Omgekeerd zou echter te verwachten zijn dat de tunnel in dit scenario een hellend verloop kent in de richting van de waterput, wat niet het geval bleek: de bodem is nagenoeg horizontaal. Bovendien is de vraag waar zich de bron zou bevinden om dergelijke aquaduct-achtige afmetingen te rechtvaardigen: het gewelf van de tunnel vertoont geen openingen van bijvoorbeeld regenpijpen, en de tunnel lijkt in een andere kelder uit te monden. Die kelder ligt bovendien topografisch lager dan de waterput – het zou in dat geval om een overstort van een citerne kunnen gaan, maar daarvoor zou een gewone buis volstaan.

De opmerkelijke geschiedenis van de woning maakt echter dat een andere functie meer waarschijnlijk wordt, nl. een vluchtweg uit de Eerste Wereldoorlog. Het pand in de Nieuwstraat 7 maakte immers deel uit van het Duitse hoofdkwartier van het westelijk front en herbergde het kaartenkabinet, waar heel wat belangrijke beslissingen werden genomen over de inzet van de Duitse troepen aan het front. Gelet op het strategische belang van het pand is het niet geheel onlogisch dat een ontsnappingsroute of vluchtweg werd aangelegd om het pand in geval van nood te verlaten, of ongezien te betreden. Het bouwhistorisch onderzoek bevestigt alvast de datering van de verticale schacht na 1909. Relevant is ook dat de toegang tot de schacht zich in het interieur van het bijgebouw bevond, wat een ongeziene nadering of vlucht toeliet.

Het ontbreekt aan objectieve elementen of vondsten die de chronologie en interpretatie als vluchtweg uit de Eerste Wereldoorlog bevestigen. Wat voor deze hypothese pleit is de vorm van tunnel (smaller aan de basis) die typisch is voor bakstenen bedekte loopgrachten (zoals bijvoorbeeld gebouwd aan de kust), de nette afwerking van de binnenzijde van de tunnel en het gebruik van constructie-elementen in ijzer of staal. Een tegenargument is de wel erg bescheiden afmetingen van de tunnel en schacht, die het gebruik niet bepaald comfortabel maakten. Van tunnels uit frontcontexten is evenwel gekend dat ze erg klein kunnen zijn²³.

Er zijn voor zover bekend geen parallellen gekend die archeologisch onderzocht zijn. Navraag leerde dat er in en rond het Duitse hoofdkwartier aan de Blandijnberg in Gent een gelijkaardige tunnel zou zijn die in een waterput uitmond²⁴, en ook in de kelders van het Cultureel Centrum van Tielt zou nog

²³ <https://www.co7.be/tunnelsysteem>

²⁴ Mondelinge mededeling Simon Verdegem.

zo'n tunnel aanwezig zijn²⁵. Beide locaties zijn echter niet eenvoudig te bereiken, waardoor niet geverifieerd kon worden of het ook in deze gevallen om vluchtroutes kan gaan.

7 SAMENVATTING

Bij verbouwingswerken aan een beschermd pand in de Nieuwstraat te Tielt kwam een opmerkelijke vondst aan het licht: een verticale schacht naast een bestaande waterput gaf toegang tot een onderaardse tunnel van bijna 10 m lang, die verbonden was met een aanpalende kelder.

Vermoedelijk gaat het om een vluchtweg uit de Eerste Wereldoorlog: de woning huisvestte gedurende de hele oorlog het kaartenkabinet van het Duitse hoofdkwartier van het Vierde Leger, dat vanuit Tielt de operaties aan het westelijk front coördineerde. Het kaartenkabinet was een plek met een bijzonder groot militair-strategisch belang, wat het waarschijnlijk maakt dat deze tunnel werd aangelegd als vluchtweg of ontsnappingsroute.

Tijdens het terreinonderzoek werden ook twee citernes geregistreerd, die bij de 18de-eeuwse woning horen.

De schacht, tunnel en waterput zijn volledig bewaard.

8 BIBLIOGRAFIE

BILLIET J., CLOET M., DAELS L., DECAVELE J., LAMBRECHT T., OSTYN R., VANKEERSBILCK J., VANLANDSCHOOT R. & VERHOEVE A. 2009: *De geschiedenis van Tielt. Een nieuwe kijk op een rijk verleden*, Tielt.

DE VOS L., SIMOENS T., WARNIER D. & BOSTYN F. 2014 : *'14-'18. Oorlog in België*. Leuven.

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2025: *Tielt* [online], <https://id.erfgoed.net/themas/14708> (geraadpleegd op 7 januari 2025).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2025a: *Laatclassicistisch herenhuis met tuin* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/86660> (geraadpleegd op 7 januari 2025).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2025b: *Herenhuis in classicistische stijl* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/86789> (geraadpleegd op 7 januari 2025).

PLUSPUNTARCHITECTUUR 2013: *Classicistisch herenhuis voormalig kaartenkabinet WO1, Nieuwstraat 7, 8700 Tielt. Bouwhistorische nota*. Onuitgegeven nota bij het restauratiedossier.

VANDERMEULEN J. 1978: Tielt 1914-1918. Hertog Albrecht von Württemberg – de illustere onbekende- en zijn Ive Duitse leger, *De Roede van Tielt*, jg. 9, nr. 3-4, 81-160.

VANDERMEULEN J. 2008: Thielt 1914- 1918. Strategische hoogte voor hertogen en prinses. Een wandelroute, *De Roede van Tielt*, Tielt.

VANDERMEULEN J. 2010: De wieg van de chemische oorlogsvoering staat in Tielt, *De Roede van Tielt*, jg. 41, nr. 4, 280-331.

²⁵ Mondelinge mededeling Jan Vandermeulen.

9 BIJLAGEN

9.1 LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1: Aanduiding van het plangebied op de topografische kaart. ©Digitaal Vlaanderen.....	6
Figuur 2: Aanduiding van het plangebied op het GRB. © Digitaal Vlaanderen.....	7
Figuur 3: Sfeerbeeld van de toegang tot de tunnel, vanuit de waterput. © Agentschap Onroerend Erfgoed.	7
Figuur 4: Digitaal Hoogtebestand en GRB, met aanduiding van de vondstlocatie. © Digitaal Vlaanderen.	9
Figuur 5: De achtergevel van het bijgebouw, met pomp en putdeksel van de waterput. © Agentschap Onroerend Erfgoed.	12
Figuur 6: Binnenzicht van de waterput – de boog correspondeert met de muur van de gevel van het bijgebouw. © Agentschap Onroerend Erfgoed	12
Figuur 7: Algemeen grondplan met aanduiding van de ronde waterput met aanpalende schacht en gang. Ook de citernes zijn aangeduid, ten zuidwesten van de waterput. De originele 18de-eeuwse contour van de herenwoning is in groen aangeduid, in paars is de vermoedelijke basisvorm van het bijgebouw aan de straat aangeduid (actuele garage). © Agentschap Onroerend Erfgoed.	13
Figuur 8: De doorgang tussen de verticale schacht en de waterput. © Agentschap Onroerend Erfgoed.	14
Figuur 9: De oversteek van de waterput en de toegang tot de tunnel. © Agentschap Onroerend Erfgoed.	14
Figuur 10: Binnenzicht op de tunnel. © Agentschap Onroerend Erfgoed.	14
Figuur 11: Bovenaanzicht op de metalen dragers in de waterput en de doorgang naar de schacht. © Agentschap Onroerend Erfgoed.....	14
Figuur 12: Bovenaanzicht op de verticale schacht. © Agentschap Onroerend Erfgoed.	14
Figuur 13: Doorsnede CD van de waterput, schacht en tunnel. © Agentschap Onroerend Erfgoed.	15
Figuur 14: Grondplan van de waterput, schacht en tunnel en doorsnede AB van de tunnel. © Agentschap Onroerend Erfgoed.....	15
Figuur 15: de grootste (zuidwestelijke) van de beide citernes, met doorgang naar de andere constructie. © Agentschap Onroerend Erfgoed	16
Figuur 16: Grondplan (links) en doorsnede (rechts) van de citernes. © Agentschap Onroerend Erfgoed.	16

9.2 LIJST VAN PLANNEN EN KAARTEN

Plannr.	Omchrijving
1	Grondplan schacht, waterput en tunnel
2	Grondplan citernes
3	Algemeen grondplan t.o.v. kadaster
5	Doorsnede tunnel (A-B)
6	Doorsnede schacht, waterput en tunnel (C-D)
7	Doorsnede citernes (E-F)

9.3 LIJST VAN FOTO'S

Fotonr.	Naam	Omschrijving	Datum
1	R0012129.JPG	Bovenzicht verticale schacht	Dinsdag 17/10/2017
2	R0012130.JPG	Bovenzicht verticale schacht	Dinsdag 17/10/2017
3	R0012131.JPG	Toegang tunnel	Dinsdag 17/10/2017
4	R0012132.JPG	Toegang tunnel	Dinsdag 17/10/2017
5	R0012133.JPG	Waterput	Dinsdag 17/10/2017
6	R0012134.JPG	Waterput	Dinsdag 17/10/2017
7	R0012135.JPG	Toegang tunnel	Dinsdag 17/10/2017
8	R0012138.JPG	Koepel waterput	Dinsdag 17/10/2017
9	R0012142.JPG	Interieur tunnel	Woensdag 18/10/2017
10	R0012143.JPG	Interieur tunnel	Woensdag 18/10/2017
11	R0012144.JPG	Interieur tunnel	Woensdag 18/10/2017
12	R0012145.JPG	Interieur tunnel	Woensdag 18/10/2017
13	R0012146.JPG	Interieur tunnel	Woensdag 18/10/2017
14	R0012147.JPG	Loopbrug over waterput	Woensdag 18/10/2017
15	R0012148.JPG	Loopbrug over waterput	Woensdag 18/10/2017
16	R0012149.JPG	Koepel waterput	Woensdag 18/10/2017
17	R0012150.JPG	Koepel waterput	Woensdag 18/10/2017
18	R0012151.JPG	Koepel waterput	Woensdag 18/10/2017
19	R0012152.JPG	Loopbrug over waterput	Woensdag 18/10/2017
20	R0012153.JPG	Waterput	Woensdag 18/10/2017
21	R0012154.JPG	Toegang tunnel	Woensdag 18/10/2017
22	R0012155.JPG	Toegang tunnel	Woensdag 18/10/2017
23	R0012156.JPG	Verticale schacht	Woensdag 18/10/2017
24	R0012157.JPG	Toegang tunnel detail	Woensdag 18/10/2017
25	R0012158.JPG	Toegang tunnel detail	Woensdag 18/10/2017
26	R0012159.JPG	Toegang tunnel detail	Woensdag 18/10/2017
27	R0012160.JPG	Citerne interieur	Woensdag 18/10/2017
28	R0012161.JPG	Citerne interieur	Woensdag 18/10/2017
29	R0012162.JPG	Citerne interieur	Woensdag 18/10/2017
30	R0012163.JPG	Citerne interieur	Woensdag 18/10/2017
31	R0012164.JPG	Citerne interieur	Woensdag 18/10/2017
32	R0012165.JPG	Citerne interieur	Woensdag 18/10/2017
33	R0012166.JPG	Citerne interieur	Woensdag 18/10/2017
34	R0012167.JPG	Citerne interieur	Woensdag 18/10/2017
35	R0012168.JPG	Citerne interieur	Woensdag 18/10/2017
36	R0012169.JPG	Citerne interieur	Woensdag 18/10/2017
37	R0012170.JPG	Citerne interieur	Woensdag 18/10/2017
38	R0012171.JPG	Citerne interieur	Woensdag 18/10/2017
39	R0012172.JPG	Citerne interieur	Woensdag 18/10/2017
40	R0012173.JPG	Koer exterior	Woensdag 18/10/2017
41	R0012174.JPG	Koer exterior	Woensdag 18/10/2017
42	R0012175.JPG	Koer exterior	Woensdag 18/10/2017
43	R0012176.JPG	Koer exterior	Woensdag 18/10/2017
44	R0012177.JPG	Koer exterior	Woensdag 18/10/2017
45	R0012178.JPG	Koer exterior	Woensdag 18/10/2017
46	R0012179.JPG	Koer exterior	Woensdag 18/10/2017
47	R0012180.JPG	Koer exterior	Woensdag 18/10/2017
48	R0012181.JPG	Koer met pomp	Woensdag 18/10/2017
49	R0012182.JPG	Koer met pomp	Woensdag 18/10/2017
50	R0012183.JPG	Koer exterior	Woensdag 18/10/2017
51	R0012184.JPG	Koer met pomp	Woensdag 18/10/2017
52	R0012185.JPG	Koer exterior	Woensdag 18/10/2017

////////////////////////////////////

01_R0012129

02_R0012130

03_R0012131

04_R0012132

05_R0012133

06_R0012134

07_R0012135

08_R0012138

09_R0012142

10_R0012143

11_R0012144

12_R0012145

13_R0012146

14_R0012147

15_R0012148

16_R0012149

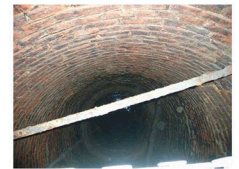
17_R0012150

18_R0012151

19_R0012152

20_R0012153

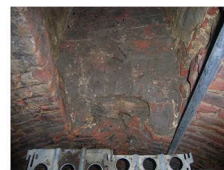
21_R0012154

22_R0012155

23_R0012156

24_R0012157

25_R0012158

26_R0012159

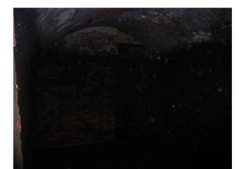
27_R0012160

28_R0012161

29_R0012162

30_R0012163

31_R0012164

32_R0012165

33_R0012166

34_R0012167

35_R0012168

36_R0012169

37_R0012170

38_R0012171

39_R0012172

40_R0012173

41_R0012174

42_R0012175

43_R0012176

44_R0012177

45_R0012178

46_R0012179

47_R0012180

48_R0012181

49_R0012182

50_R0012183

51_R0012184

52_R0012185

